

แนวทางเบื้องต้นเพื่อการตรวจสอบ ข้อเท็จจริงทางการเมือง

Preliminary guidelines for political fact-checking

ดร.วศิน ปั่นทอง

Imprint

ผู้จัดทำ

มูลนิธิฟรีดริช เนามัน ประเทศไทย
29, อาคารบีบีซี ชั้น 25, ถนนสุขุมวิท 63
แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา
กรุงเทพมหานคร, 10110

/freiheit.org

/FriedrichNaumannStiftungFreiheit

/FNFreiheit

ผู้เขียน

ดร.วศิน ปั่นทอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ติดต่อ

โทรศัพท์: +66 2 095 2740

โทรสาร: +66 2 714 8384

เผยแพร่

[ธันวาคม 2568]

Notes on using this publication

This publication is an information offer of the Friedrich Naumann Foundation for Freedom. It is available free of charge and not intended for sale. It may not be used by parties or election workers for the purpose of election advertising during election campaigns (federal, state or local government elections, or European Parliament elections).

คำชี้แจง

เอกสารฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองในเบื้องต้น และมุ่งหมายให้เกิดการอภิปรายถกเถียงและปรับปรุงแนวทางให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ข้อมูลในการจัดทำเอกสารนี้มาจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการนำเสนองานของผู้เขียนและการประมวลข้อคิดเห็นจากวงเสวนาจำนวน ๓ ครั้ง ดังนี้

๑. เสวนานักคิดดิจิทัล ครั้งที่ ๒๙ หัวข้อ: สงครามข้อมูลกับแนวนโยบายออนไลน์: ถอดบทเรียนวารสารศาสตร์แห่งความจริงกรณีความขัดแย้งชายแดนไทย-กัมพูชา เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๘ ณ ห้องพิบูลสงคราม อาคาร ๖๐ พรรษามหาราชนี ๒ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จ.ชลบุรี
๒. เวทีนักคิดดิจิทัล หัวข้อ: บทบาทของสื่อและอินฟลูเอนเซอร์สังคมออนไลน์สันติประชาธรรม เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๘ ณ โรงแรมสุนีย์แกรนด์ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
๓. การประชุมโต๊ะกลม หัวข้อ: แนวทางการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อการเลือกตั้ง ๒๐๒๖ ที่เป็นธรรมบนหลักการ Fact Free Fair วันพฤหัสบดีที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๘ ณ ห้องประชุมสัมมนา B ๑-๒ ชั้น B๑ อาคารรัฐสภา กรุงเทพมหานคร

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเบื้องต้นเรื่องการตรวจสอบข่าวลวงทางการเมือง

๑.๑ ข่าวลวงทางการเมืองคืออะไร

การนิยามข่าวลวงทางการเมือง (Political disinformation) ในเอกสารฉบับนี้อ้างอิงจากนิยามข่าวลวง (Disinformation) โดยทั่วไปที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายดังที่ปรากฏในกล่องที่ ๑.๑ เมื่อใช้นิยามดังกล่าวเป็นสารตั้งต้น ประเด็นต่อมาคือนำมาประกอบเข้ากับเรื่องเนื้อหาที่เป็นการเมือง ในกรณีนี้เนื้อหาที่เข้าข่ายจะเรียกว่าเป็นข่าวลวงทางการเมืองต้องเข้าองค์ประกอบอย่างน้อย ๔ อย่างดังนี้ ข้อแรก ในเบื้องต้นที่สุด เนื้อหานั้นไม่เป็นความจริง อาจจะเป็นการแต่งเรื่องขึ้นใหม่ทั้งหมด การผลิตเนื้อหาที่ไม่เป็นจริงอย่างสิ้นเชิงโดยใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ การตัดต่อตัดแต่งเนื้อหาที่มีอยู่จนเปลี่ยนแปลงสารกลายเป็นเรื่องอื่นโดยสิ้นเชิง เป็นอาทิ ข้อที่สอง เนื้อหานั้นจะต้องมีเจตนาเพื่อจงใจหลอกลวง กล่าวคือ การผลิตจัดทำและเผยแพร่เนื้อหาอย่างหนึ่งนั้นเป็นไปเพื่อล่อลวงหรือจัดการให้เกิดความเข้าใจผิด (Intentional falsehood) ข้อที่สาม การผลิตเนื้อหาเช่นนั้นจะต้องนำออกเผยแพร่สู่สาธารณะหรือผู้บริโภคนวงกว้าง มิใช่เก็บไว้มีดัดแต่เพียงผู้เดียว ข้อสุดท้ายยังมุ่งหวังให้เกิดอันตรายต่อผู้รับสารไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ข้อสุดท้าย ความประสงค์ร้ายเช่นว่าจะต้องแฝงจุดประสงค์ทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการใส่ร้ายป้ายสีคู่แข่งทางการเมือง การทำลายภาพลักษณ์ การสร้างทฤษฎีสมคบคิดโดยไม่มีมูล ตลอดจนการผลิตเนื้อหาหลอกลวงที่เร้าอารมณ์เพื่อก่อให้เกิดความแตกแยกและยุยงให้เกิดการใช้ความรุนแรงทางการเมืองด้วย ทั้งนี้พบกรณีที่ข่าวลวงทางการเมืองถูกใช้อย่างเป็นระบบในฐานะกลวิธีในการทำลายความน่าเชื่อถือของการดำรงอยู่ของระเบียบการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

กล่องที่ ๑.๑ นิยามข่าวลวงขององค์กรต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

☞ นิยามของ European Commission's High-Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation

ข่าวลวง (Disinformation) หมายถึง “ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง ไม่เที่ยงตรง และชวนให้เข้าใจผิดทุกประเภทซึ่งถูกออกแบบ นำเสนอ และเผยแพร่อย่างจงใจเพื่อก่อให้เกิดภัยต่อสาธารณะหรือเพื่อแสวงผลกำไร”

ที่มา: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>

☞ นิยามของเฟซบุ๊ก (Facebook)

ข่าวลวง (Disinformation) หมายถึง “โพสต์ที่ไม่เป็นความจริงหรือชวนให้เข้าใจผิดที่ส่งต่ออย่างจงใจเพื่อหลอกลวงผู้คน”

ที่มา: <https://www.facebook.com/combatting-misinfo>

☞ นิยามของนาโต (NATO)

ข่าวลวง (Disinformation) หมายถึง “ข้อมูลที่ไม่เป็นจริงหรือไม่เที่ยงตรงซึ่งถูกส่งต่ออย่างจงใจเพื่อควบคุมแทรกแซงความคิดเห็นและพฤติกรรมของผู้อื่น”

ที่มา: <https://www.nato.int/en/what-we-do/wider-activities/natos-approach-to-counter-information-threats>

☞ นิยามของ Wardle and Derakhshan (๒๐๑๗)

ข่าวลวง (Disinformation) หมายถึง “ข้อมูลที่ไม่เป็นจริงที่ถูกส่งต่อโดยรู้อยู่แล้วว่าข้อมูลนั้นไม่จริง (และ) มุ่งหวังให้เกิดภัย”

ที่มา: Claire Wardle & Hossein Derakhshan. 2017. Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>

เมื่อเข้าใจนิยามของข่าวลวงทางการเมืองแล้ว ก็ถึงคราวต้องพิจารณาต่อว่าข่าวลวงทางการเมืองปรากฏต่อผู้บริโภคในรูปแบบใดบ้าง คำตอบคือมีทั้งข้อความ (Text) ทั้งขนาดสั้นหรือขนาดยาว, บทความข่าว (News article), รูปภาพ (Image), เสียง (Voice), คลิปวิดีโอ (Video clip) ทั้งแบบสั้นและยาว และสื่อต่าง ๆ ที่บรรจุเนื้อหาทางการเมือง อนึ่งรูปลักษณะของเนื้อหาทางการเมืองที่ปรากฏในลักษณะมีทางการเมืองการตลกเลียน กราฟิที ในที่นี้มีหมายถึง ข้อความขบขันชวนหัวร่อที่วางทับกับรูปภาพ (“Humorous text superimposed over images”)

๑ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการแสดงออกทางการเมือง (Political expression) แบบหนึ่ง และคงต้องยอมรับว่ามีบนโลกออนไลน์สามารถส่งผลต่อความคิดเห็นทางการเมืองของผู้คนได้จริง^๒ แต่จะเข้าข่ายเป็นข่าวลวงทางการเมืองหรือไม่นั้น มีประเด็นที่ต้องพิจารณาอีกชั้นหนึ่ง นั่นคือเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นทางการเมือง ในข้อนี้ ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องไม่เหมารวมสิ่งเหล่านี้แล้วโยนลงตะกร้าข่าวลวงทางการเมืองโดยพลัน เพราะการทำเช่นนั้นเสี่ยงต่อการละเมิดเสรีภาพในการแสดงออก สิ่งที่ทำได้คือการพิจารณาวิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative) ที่มาพร้อมกับมีเหล่านั้นดังที่จะอภิปรายในหัวข้อ ๑.๓.๓

๑.๒ การตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองและผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริง

การตรวจสอบข้อเท็จจริง หมายถึง การประเมินความถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏในเรื่องหนึ่งเรื่องใดแล้วนำเสนอต่อสาธารณชน และเผยแพร่ข้อมูลที่เชื่อถือตรงต่อความเป็นจริงต่อสาธารณชน^๓ ในวงการสื่อมวลชน การตรวจสอบข้อเท็จจริงถือเป็นมาตรฐานในการทำงานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน มิได้มีเพียงสื่อมวลชนที่เป็นผู้นำเสนอข่าวสารต่อสาธารณชน กล่าวคือไม่ใช่เรื่องยากที่บุคคลทั่วไปจะผลิตและส่งต่อเนื้อหาในพื้นที่สาธารณะที่มีผู้ชมเข้าถึง แต่ข้อท้าทายคือบุคคลเหล่านั้นอาจจะไม่ดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างเป็นระบบเพื่อรักษาคุณภาพเนื้อหาให้ตรงตามข้อเท็จจริง เคราะห์ดีที่เคราะห์ร้าย คนเหล่านั้นอาจเป็นผู้ผลิตและส่งต่อข่าวลวงเองด้วยซ้ำ ความท้าทายนี้ตอกย้ำความสำคัญของการสร้างระบบการตรวจสอบข้อเท็จจริงที่เข้มแข็งเพื่อทัดทานกับกระลอกคลื่นการระบาดของข้อมูลลวง

การตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองมีความสำคัญมากต่อคุณภาพของระบอบประชาธิปไตยที่อาศัยพลเมืองที่เข้าถึงข้อมูลทางการเมืองตามข้อเท็จจริง และใช้ข้อมูลนั้นในการตัดสินใจทางการเมือง โดยทั่วไปการตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองจะครอบคลุมการตรวจพิสูจน์ถ้อยคำหรือสารทางการเมืองที่มาจากบุคคลสาธารณะ นักการเมือง พรรคการเมือง หรือรัฐบาล ในปัจจุบันอาจจะต้องรวมชุมชนผู้สนับสนุนพรรคการเมืองบนโลกออนไลน์ด้วย เป้าหมายของการตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองคือการยกระดับความรับผิดชอบทางการเมืองของผู้เล่นในระบบการเมืองที่จะต้องยึดมั่นในข้อเท็จจริงไม่หลอกลวงผู้อื่น (Truthful) ตลอดจนใส่ใจกับความโปร่งใสและความเป็นธรรมในการดำเนินการสื่อสารทางการเมือง ทั้งนี้โดยทั่วไป การ

^๑ Halversen, Audrey, and Brian E. Weeks. 2023. "Memeing Politics: Understanding Political Meme Creators, Audiences, and Consequences on Social Media." *Social Media + Society*, October-December 2023: 1.

^๒ Mihăilescu, Mihaela-Georgiana. 2024. "Never Mess With the "Memers": How Meme Creators Are Redefining Contemporary Politics." *Social Media + Society* 10 (4): 1–18.

^๓ Nieminen, Sakari, and Valtteri Sankari. 2021. "Checking PolitiFact's Fact-Checks." *Journalism Studies* 22 (3): 358.

ตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองมักจะไม่วางเรื่องความคิดเห็นทางการเมืองหรือบทวิเคราะห์การเมืองที่มีการประเมินข้อดีข้อเสีย หรือแสดงความชอบหรือไม่ชอบในแนวทางการเมืองแบบหนึ่ง เนื้อหาทางการเมืองที่ถูกรวบรวมจะต้องมีลักษณะเป็นสิ่งที่สามารถยืนยันความถูกต้องได้อย่างชัดเจน (Verifiable)

ในประเด็นต่อมา เป็นเรื่องผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงซึ่งแบ่งได้เป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้^๔

- องค์กรตรวจสอบข้อเท็จจริงมืออาชีพ (Professional fact-checking organisations)
- ทีมตรวจสอบข้อเท็จจริงภายในสื่อมวลชนกระแสหลัก (Mainstream news outlets)
- ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ (Social media platforms)
- การใช้ปัญญาประดิษฐ์ตรวจสอบ (AI)
- การอาศัยพลังมวลชนร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง (Crowdsourcing)

ควรกล่าวด้วยว่าแต่ละกลุ่มไม่จำเป็นต้องทำงานแยกขาดจากกันเป็นส่วน ๆ แต่สามารถเข้ามาประสานพลังร่วมขับเคลื่อนการสร้างระบบนิเวศการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยอาศัยทรัพยากรและความเชี่ยวชาญของแต่ละกลุ่มมาหนุนเสริมกันและกัน

๑.๓ ประเภทการตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมือง

๑.๓.๑ การตรวจสอบถ้อยคำอันเป็นการส่งสารการเมือง (Political statement)

การตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองที่ได้รับการปฏิบัติมายาวนานจนกลายเป็นมาตรฐานการตรวจสอบอย่างหนึ่งคือการตรวจสอบถ้อยคำที่ออกจากปาก (Original speech) ของนักการเมืองหรือองค์กรทางการเมือง ณ เวลานั้น โดยพิจารณาว่าใครคือผู้กล่าวหรือให้ข้อมูล ถ้อยคำนั้นให้ข้อมูลหรือมีรายละเอียดอะไรบ้าง ข้อมูลแต่ละชิ้นตรงตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏหรือไม่ สารที่สื่อออกมาโดยรวมมีความหมายอย่างไรภายใต้บริบทอะไร

สิ่งที่ถูกนำมาตรวจสอบ ได้แก่ สุนทรพจน์ คำกล่าวต่อสาธารณชน การอภิปรายทางการเมืองในพื้นที่สาธารณะ การตอบคำถามสื่อมวลชน การให้สัมภาษณ์ หรือการเผยแพร่เนื้อหาลงบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ช่องทางต่าง ๆ การเก็บรวบรวมเรียบเรียงเนื้อหาเหล่านี้อย่างเป็นระบบก็สำคัญไม่แพ้กันเพราะในหลายกรณีสิ่งที่เคยถูกกล่าวถึงไปแล้ว อาจถูกนำมากล่าวซ้ำหรือกล่าวซ้ำอีกหนหนึ่ง

ที่สำคัญผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงไม่ต้องตรวจสอบการเสนอความคิดเห็นทางการเมือง (ที่อาจจะมีการประเมินว่าดี-ไม่ดี) เรื่องส่วนตัว การคาดการณ์ทางการเมือง (ซึ่งอาจจะผิดได้) และการเปรียบเทียบ (ซึ่งอาจใช้คำที่เหนือจริงไปบ้าง) ทั้งนี้การตรวจสอบถ้อยคำอันเป็นการส่งสารการเมืองสามารถทำได้ทั้งในเวลาปกติหรือในช่วงการเลือกตั้ง และทำได้ทั้งตามเวลาจริง (Real time) หรือทำภายหลังเมื่อการสื่อสารหรือนำเสนอจบลงก็ได้

^๔ Liu, Xingyu, Li Qi, Laurent Wang, and Miriam J. Metzger. 2025. "Checking the Fact-Checkers: The Role of Source Type, Perceived Credibility, and Individual Differences in Fact-Checking Effectiveness." *Communication Research* 52 (6, August): 719–746.

๑.๓.๒ การสอบทานทฤษฎีสมคบคิดทางการเมือง (Political conspiracy theory)

ทฤษฎีสมคบคิดหมายถึง“ความพยายามในการอธิบายสาเหตุต้นตอของเหตุการณ์ให้ออกมาในลักษณะแผนการลับที่ปฏิบัติการโดยกลุ่มผู้ประสงค์ร้ายและมีอำนาจ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ”^๕ การสอบทานทฤษฎีสมคบคิดทางการเมืองและข่าวโคมลอยที่หาแหล่งอ้างอิงยืนยันความถูกต้องไม่ได้ถือว่ามี ความสำคัญเพราะทฤษฎีสมคบคิดสามารถก่อให้เกิดความตกใจในเรื่องความตกต่ำของมาตรฐานทางศีลธรรม (Moral panics)^๖ หรือความตื่นตระหนกในสังคม พลังของทฤษฎีสมคบคิดอยู่ที่การสร้างข้อถกเถียงหรือ คำอธิบายโดยหยิบเอาข้อเท็จจริงในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและหลักฐานที่เกี่ยวข้องมาร้อยเรียงขึ้นใหม่เป็น คำอธิบายทางเลือกอีกชุดหนึ่ง (Alternative story)^๗ ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องไล่เรียงสอบทานว่ามีการ หยิบยกตัดแปลงหลักฐานใดมาอธิบายข้อเท็จจริงให้เสมือนว่าเป็นคำอธิบายทางวิชาการ และหลักฐานเช่นว่า เข้าถึงหรือตรวจสอบได้มากแค่ไหน

๑.๓.๓ การวิเคราะห์หมีและเนื้อหาเสียดสีทางการเมือง

การจัดการกับหมีทางการเมืองเป็นประเด็นความท้าทายอีกข้อสำหรับผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริง ก่อนอื่น ต้องเข้าใจว่ามีใช้ทุกหมีและการล้อเล่นเสียดสีจะเข้าข่ายเป็นข่าวลวงทางการเมืองทั้งสิ้น อีกทั้งเนื้อหาเพื่อให้ ความบันเทิงโดยใช้ประเด็นการเมืองเป็นตัวตั้งที่ผลิตและนำเสนอในสื่อมวลชนก็ไม่ถือว่าเป็นข่าวลวง ดังนั้นมี บางชนิดเท่านั้นที่เข้าข่ายเป็นข่าวลวงทางการเมืองซึ่งต้องพิจารณาเป็นแต่กรณีไป เพื่ออำนวยความสะดวกและ เกิดระบบในการทำงาน ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงอาจพิจารณาออกแบบบัญชีบันทึกรายการ (Catalogue) ตาม ความเหมาะสม หรือปรับปรุงจากตัวอย่างในตารางที่ ๑.๑

ตารางที่ ๑.๑ บัญชีบันทึกรายการและจัดประเภทหมีทางการเมือง

ธีม (Theme)	เรื่องเล่าประกอบหมี (Narrative)	บริบทการเผยแพร่ (ชื่อบัญชี, เวลา, ช่องทาง, ยอดไลค์/ส่ง ต่อ)	ตัวอย่างหมี
เสียดสีทางการเมือง			
เข้าข่ายข่าวลวงทาง การเมือง			
ไม่เข้าข่ายตรวจสอบ			
ไม่สามารถพิสูจน์ว่าเป็น ข่าวลวงทางการเมือง			

^๕ Douglas, Karen M., Robbie M. Sutton, Mitchell J. Callan, Rael J. Dawtry, and Annelie J. Harvey. 2016. "Someone is pulling the strings: hypersensitive agency detection and belief in conspiracy theories." *Thinking & Reasoning* 22 (1): 57.

^๖ Lenton, Patrick. 2024. "A Wild Investigation of Transvestigators, the People Who Think Celebs Are All Trans." *Vice*. <https://www.vice.com/en/article/a-wild-investigation-of-transvestigators-the-people-who-think-celebs-are-all-trans/>.

^๗ Sáfrány, Beáta. 2013. "9/11 Conspiracy Theories." *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)* 19 (1, Spring): 11–24.

ส่วนที่ ๒ กระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริง

๒.๑ การเลือกเนื้อหาที่จะตรวจสอบ

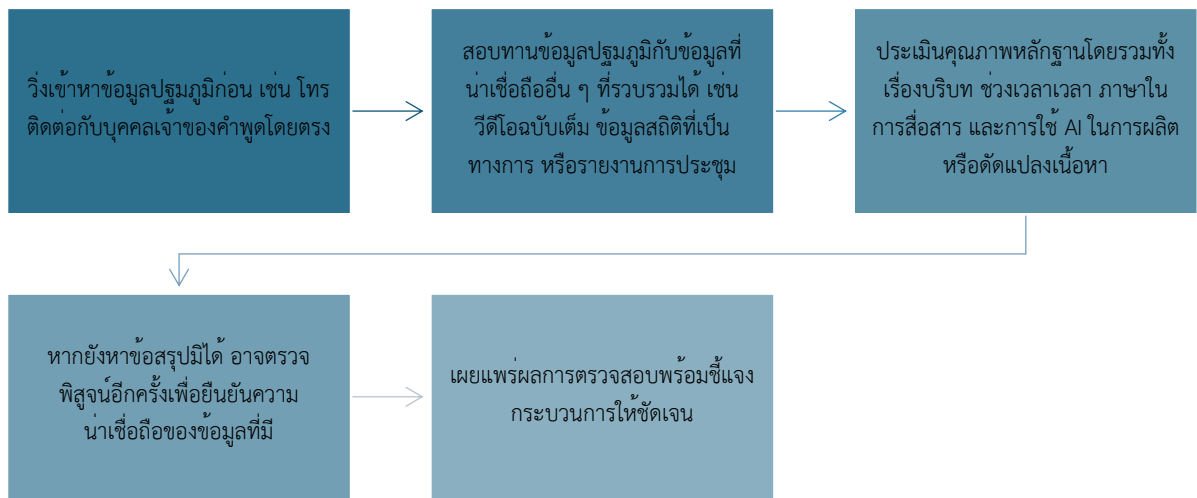
คำถามข้อแรกคือเนื้อหาทางการเมืองนั้นเข้าข่ายจะตรวจสอบหรือไม่ ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงพึงต้องพิจารณาเกณฑ์ ๓ ข้อในการคัดเลือกเนื้อหาทางการเมืองที่จะถูกนำมาตรวจสอบดังที่แสดงในตารางที่ ๒.๑ ตารางที่ ๒.๑ เกณฑ์การคัดเลือกเนื้อหาที่จะนำมาตรวจสอบ

เกณฑ์	คำอธิบาย
เนื้อหาที่ตรวจสอบความถูกต้องได้ (Verifiable)	เป็นเนื้อหาที่พิสูจน์ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์และชี้เฉพาะได้ว่าผิดเพี้ยน เบี่ยงเบนจากข้อเท็จจริงอย่างไร หรือระบุได้ชัดเจนว่าเป็นจริงหรือเป็นเท็จ
ผลกระทบต่อสาธารณะ	เป็นเนื้อหาที่กระทบต่อประโยชน์สาธารณะ สร้างผลกระทบต่อผลลัพธ์ในการตัดสินใจทางการเมืองหรือส่งต่อการตัดสินใจของสาธารณชนในวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติการให้คุณให้โทษในการแข่งขันภายในระบบการเมือง
ช่องทางที่เนื้อหาถูกเผยแพร่	เป็นเนื้อหาที่ถูกเผยแพร่ผ่านช่องทางหนึ่งช่องทางใดในฐานะแหล่งข้อมูล (Source of information)

๒.๒ กระบวนการค้นคว้าสืบหาความจริง (Factual inquiry)

เมื่อพิจารณาแล้วว่าเนื้อหาทางการเมืองชิ้นหนึ่งชิ้นใดเข้าข่ายจะถูกรตรวจสอบ ขั้นตอนต่อมาคือการค้นคว้าสืบหาความจริง ซึ่งต้องอาศัยความพิถีพิถันและความช่างสังเกต ไม่ละเลยรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ในหลักฐานที่ตนได้มา ในแง่นี้ ย่อมหมายถึงการใช้เวลากับกระบวนการค้นคว้าสืบหาความจริง ขั้นตอนการสืบค้น เช่นว่านี้มีรายละเอียดดังแผนภาพที่ ๒.๑

แผนภาพที่ ๒.๑ ขั้นตอนการค้นคว้าสืบหาความจริง

๒.๓ การจัดสเกลผลการตรวจสอบข้อเท็จจริง^๔

เมื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงแล้วเสร็จ ขั้นตอนต่อไป ผู้ตรวจสอบจะต้องประเมินว่าเนื้อหาที่ตรวจสอบเข้าข่ายประเภทเนื้อหาแบบใดบนสเกลผลการตรวจสอบข้อเท็จจริง

- 😊 **จริง (True)** – ถ้อยความนั้นตรงตามข้อเท็จจริงและมีการนำเสนอรายละเอียดสำคัญครบถ้วน
- 😊 **ส่วนใหญ่จริง (Mostly true)** – ถ้อยความตรงตามข้อเท็จจริงแต่ยังขาดข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมหรือยังขาดความชัดเจน
- 😊 **จริงครึ่งเดียว (Half true)** – ถ้อยความตรงตามข้อเท็จจริงบางส่วนแต่ไม่นำเสนอรายละเอียดสำคัญหรือนำเอาสิ่งนั้นออกจากบริบท
- 😊 **ส่วนใหญ่ไม่จริง (Mostly false)** – ถ้อยความแสดงข้อเท็จจริงบางประการแต่ละเลยแก่นของข้อเท็จจริงอันจะส่งผลให้เกิดความเข้าใจผิด
- 😞 **ไม่จริง (False)** – ถ้อยความไม่เที่ยงตรงตามข้อเท็จจริง
- 😞 **ไม่จริงและไร้สาระ (Pants of fire)** – ถ้อยความไม่เที่ยงตรงตามข้อเท็จจริงและกล่าวอ้างสิ่งซึ่งไร้สาระ

๒.๔ อัตราการอิมมัตู (Maturation rate) ของเนื้อหาข่าวลวง

เนื่องจากเนื้อหาทางการเมืองถูกเผยแพร่ส่งต่อบนโลกออนไลน์จำนวนมาก ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องพิจารณาเรื่องอัตราการอิมมัตูของการกระจายของเนื้อหาข่าวลวงด้วย กล่าวคือจะต้องพิจารณาว่าในสื่อสังคมออนไลน์หนึ่ง ๆ นั้น เนื้อหาทางการเมืองใดกำลังอยู่ในกระแสสื่อสังคมออนไลน์ อยู่นานแค่ไหน ใครส่งต่อมียอดไลค์มากน้อยแค่ไหน และในบางกรณีถูกนำกลับมาใช้ซ้ำเมื่อใด ภายใต้บริบททางการเมืองแบบใด ณ ช่วงเวลานั้น ใครมีแนวโน้มจะได้ประโยชน์หรือเสียความนิยมทางการเมืองจากการกลับมาของเนื้อหาข่าวลวงขึ้นนั้น ข้อพิจารณาทั้งหมดนี้อาจนำมาวิเคราะห์หาแบบแผนการสื่อสารข่าวลวงทางการเมืองเพื่อทำความเข้าใจกับลักษณะปัญหาในภาพรวมต่อไป

๒.๕ โครงสร้างการเขียนชิ้นงานหรือเอกสารเผยแพร่

แม้จะไม่มีโครงสร้างตายตัว การเขียนชิ้นงานเครื่องมือประกอบอย่างน้อย ๔ ข้อดังนี้:

- ๑) **หัวเรื่อง** ชัดเจน เข้าใจง่าย ตรงไปตรงมา ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ทันที และการจัดเรขาคณิตตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ (โปรดดูหัวข้อ ๒.๓)
- ๒) **ข้อมูลบริบท** อธิบายโดยละเอียดว่าเนื้อหาที่ตรวจสอบมาจากไหน เผยแพร่เมื่อใดผ่านช่องทางใด ใครกล่าว และเหตุใดจึงมีคำกล่าวเช่นนั้น
- ๓) **ข้อวิเคราะห์** นำเสนอผลการตรวจสอบข้อเท็จจริงตามวิธีการดำเนินงาน (โปรดดูหัวข้อ ๒.๒)
- ๔) **หลักฐานประกอบ** นำเสนอหลักฐานสนับสนุนหรือประกอบการตรวจสอบข้อเท็จจริง อาจจะแนบ Hyperlink ให้ผู้อ่านเข้าถึงข้อมูลอันเป็นหลักฐานเพื่อติดตามต่อด้วย

^๔ อ้างอิงตามสเกลของ PolitiFact <https://www.politifact.com/article/2018/feb/12/principles-truth-o-meter-politifact-methodology-i/>.

ส่วนที่ ๓ การตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมืองโดยภาคประชาสังคม

๓.๑ ข้อดีของการตรวจสอบข้อเท็จจริงร่วม

การตรวจสอบข้อเท็จจริงร่วมจากรากหญ้า (Grassroots fact-checking) หรือภาคประชาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ มีส่วนสำคัญในการลดทอนปัญหาการแพร่กระจายของข่าวลวงทางการเมือง โดยผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์สามารถช่วยให้เบาะแสและหักล้าง (Debunk) ข่าวลวง ร่วมเป็นหูเป็นตาในการเฝ้าระวังเนื้อหาที่บั่นทอนการเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ยุติธรรม อีกทั้งยังช่วยแก้ปัญหาการปิดกั้นผูกขาดการวินิจฉัยข้อเท็จจริงโดยรัฐ

ข้อดีอีกประการหนึ่งคือการช่วยสร้างภูมิคุ้มกันรวมหมู่ต่อข่าวลวงทางการเมืองในสังคม กล่าวคือการชักชวนเชื่อเชิญให้คนทั่วไปเข้ามาร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริงก็จะทำให้บุคคลเหล่านั้นเริ่มตระหนักในความสำคัญของการตรวจสอบข้อเท็จจริง และเริ่มแสวงหาเครื่องมือตลอดจนพัฒนาทักษะของตนเองในการตั้งข้อสังเกตกับเนื้อหาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนโลกออนไลน์ก่อนที่จะอาศัยความสามารถของผู้ใช้งานแต่ละคนในการปกป้องตนเองจากข่าวลวงทางการเมือง

อย่างไรก็ตาม ควรมีการเฝ้าระวังเรื่องอารมณ์ร่วมที่ล้นเอ่อของผู้สนับสนุนทางการเมืองแบบหลงใหลคลั่งไคล้ (Fandom) ที่อาจมีอคติยืนยัน (Confirmation bias) และไม่รับฟังข้อเท็จจริงหรือกระทั่งปฏิเสธข้อเท็จจริงที่ผ่านการตรวจสอบพิสูจน์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว แม้ผู้ตรวจสอบข่าวลวงทางการเมืองอาจจะไม่ได้อยู่ในจุดที่จะแก้ปัญหานี้ได้โดยลำพัง อาจพิจารณาทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนวาระการตรวจสอบข้อเท็จจริงต่อไป

๓.๒ ตัวอย่างแนวทางการทำงาน^๔

Cofact ประเทศไทย ได้นำเสนอบทเรียนการตรวจสอบข่าวลวงทางการเมืองในการเลือกตั้งทั่วไปปี ๒๕๖๖ มีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

- ☞ กำหนดกรอบระยะเวลาการตรวจสอบ เช่น ๓ เดือนก่อนการเลือกตั้ง ให้ชัดเจนว่าจะตรวจสอบ
- ☞ กำหนดสิ่งที่จะตรวจสอบ เช่น โพสต์ในสื่อสังคมออนไลน์ คำปราศรัยหาเสียง และข้อความในไลน์ (LINE)
- ☞ ดำเนินการคัดเลือกประเด็นตรวจสอบและเผยแพร่ขั้นตอนให้ชัดเจนทั้งในเรื่องวิธีการตรวจสอบ ทั้งนี้การตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องมีหลักว่าข้ออ้าง ข้อเท็จจริง และข้อสรุปเชื่อมโยงกัน และสามารถสอบทานซึ่งกันและกันได้ด้วย
- ☞ การนำเสนอผลการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยใช้ระบบเรตติ้ง ตั้งแต่ จริง เท็จ ยังสรุปไม่ได้ บิดเบือน ทำให้เข้าใจผิด กึ่งจริงกึ่งเท็จ
- ☞ การนำเสนอของ Cofact ใช้ QR Code เพื่อให้ผู้อ่านตามไปอ่านชิ้นงานฉบับเต็มได้ด้วย

^๔ โปรดดูรายละเอียดที่ <https://blog.cofact.org/th/meeting681127/>.

๘๘ ทั้งนี้กระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงมีการติดต่อยังต้นทางของเรื่องหรือประเด็น ตลอดจนผู้ที่สามารถให้ข้อมูลที่เป็นทางการด้วย จุดนี้สำคัญเพราะเป็นการสอบทานข้อเท็จจริงกับ แหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ (Authoritative sources)

ภาพที่ ๓.๑ ตัวอย่างชิ้นงานที่จัดทำโดย Cofact ประเทศไทย

บทความ-รายงานพิเศษ (การเมือง)

กกต.-ไอลอว์ ร่วมจับตาเลือกตั้ง 2566 กับการกลับมา ของข้อกล่าวหา “อเมริกาแทรกแซงการเมืองไทย”

๒ 2/05/23

กุลริดา สามะพุทธิ กองบรรณาธิการโคแฟค: รายงาน

เข้าถึงชิ้นงานฉบับเต็มได้ที่ <https://blog.cofact.org/th/article-election2023-brian-berletic/>.

ส่วนที่ ๔ บริบทและความท้าทายในการตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมือง

๔.๑ บริบททางกฎหมาย

แต่ละประเทศมีมาตรการทางกฎหมายที่กำกับดูแลหรือควบคุมการเผยแพร่ข่าวลวงแตกต่างกัน ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงควรทำความเข้าใจกับมาตรการเหล่านี้ในประเทศที่ตนทำงานอยู่ รายละเอียดดังนี้^{๑๐}

➡ กฎหมายที่กำหนดโทษจำคุก

กฎหมายที่กำหนดโทษจำคุกแก่บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่าเผยแพร่ข่าวปลอม, ให้ผู้บริหารองค์กรสื่อและองค์กรสื่อต้องรับผิดชอบต่อการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ และกำหนดโทษปรับแก่บริษัทสื่อสังคม (Social media company) พร้อมผู้บริหารของบริษัทฯ หากล้มเหลวในการลบเนื้อหาที่ถือว่าผิดกฎหมายออกจากแพลตฟอร์ม

➡ กฎหมายที่กำหนดค่าปรับหรือโทษทางการเงินอื่น ๆ

กฎหมายที่กำหนดค่าปรับหรือโทษทางการเงินอื่น ๆ โดยมุ่งไปที่บุคคล, ผู้บริหารบริษัท, องค์กรสื่อ, หรือแพลตฟอร์มสื่อสังคม

➡ กฎหมายที่ระบุการควบคุมเนื้อหาหรือบังคับให้มีการแก้ไข

กฎหมายที่กำหนดให้มีการควบคุมเนื้อหา (Content control) หรือบังคับให้มีการแก้ไข (Forced correction) โดยกำหนดให้ผู้เผยแพร่, แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์, ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต, หรือผู้ใช้งานต้องลบเนื้อหาที่เป็นปัญหาออกไป หรือต้องจัดให้มีการแก้ไขที่บังคับตามที่กฎหมายกำหนด

➡ กฎหมายที่ระบุข้อกำหนดด้านการบริหารจัดการใหม่ ๆ

กฎหมายที่บัญญัติข้อกำหนดด้านการบริหารจัดการใหม่ ๆ เช่น ข้อกำหนดด้านความโปร่งใส, บรรดาปัจจัยเชิงสถาบันเกี่ยวกับการออกใบอนุญาตสื่อ (Media licensing regime), แนวปฏิบัติในการจัดเก็บข้อมูลภายในประเทศ (Data Localisation) หรือการกำหนดให้เป็นภารกิจของสภาสื่อมวลชน

๔.๒ บริบททางธุรกิจของสื่อ

ในปัจจุบันธุรกิจสื่อกำลังเผชิญกับความท้าทายขนาดใหญ่ได้แก่ ประการแรก พฤติกรรมของผู้บริโภคเปลี่ยนไป ไม่นิยมบริโภคสื่อจากช่องทางดั้งเดิมมากเท่าเมื่อก่อน อาทิ รายการข่าวโทรทัศน์ ประการที่สอง บริษัทโฆษณาเริ่มให้สปอนเซอร์กับอินฟลูเอนเซอร์บนสื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น กระทั่งกับผลการประกอบการของรายการโทรทัศน์บนช่องทางดั้งเดิม ประการที่สาม สื่อมวลชนลดขนาดองค์กรเพื่อประหยัดต้นทุน ทำให้จำนวนคนที่จะปฏิบัติงานตรวจสอบข้อเท็จจริงมีจำนวนน้อยลง และอาจพึ่งพาปัญญาประดิษฐ์ในการช่วยตรวจสอบมากขึ้น นำมาสู่ปัญหาต่อเนื่องเรื่องคุณภาพการทำงาน

อีกเรื่องหนึ่งที่มาพร้อมกับการนำเสนอข่าวบนโลกออนไลน์คือปัญหาเรื่องการตั้งหัวเรื่องเพื่อหลอกล่อเหย้าวนให้คลิกไปดูเนื้อหา (Clickbait) ถึงแม้การพาดหัวข่าวที่สื่อเค้าเกินจริงหรือใช้ถ้อยคำเร้าอารมณ์จะไม่ใช่อะไรใหม่ แต่ในบริบทของโลกออนไลน์ อัลกอริทึมจะนำเรื่องที่ผู้บริโภคนิยม (หรือตกเป็นเหยื่อของ

^{๑๐} Samantha Bradshaw, Gabrielle Lim and Monzima Haque. 2025. The Global Spread of Misinformation Laws. International Journal of Communication, 19, pp.2427-2428.

‘Clickbait’) กลับมาเรื่อย ๆ “สภาพเช่นนี้หล่อเลี้ยงเนื้อหาที่เราใจยิ่งขึ้นไปอีก และมักจะไม่เป็นความจริง ซึ่งอาจบดบังข่าวสารที่แท้จริงได้”^{๑๑}

๔.๓ ข้อจำกัดของผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริง

ข้อจำกัดประการสำคัญคือเรื่องเวลาและปริมาณเนื้อหาที่ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงแต่ละคนจะบริหารจัดการ ต้องยอมรับว่าการตรวจสอบข้อเท็จจริงในเวลานี้ยากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น เนื้อหาทางการเมืองที่ถูกผลิตโดยปัญญาประดิษฐ์แบบเนียนและตรวจพิสูจน์ได้ยากขึ้น อาจต้องใช้เวลาในการตรวจสอบมากขึ้นด้วย มีพักต้องเฝ้าถึงปริมาณข้อมูลหรือเนื้อหาที่ไหลบ่าในโลกออนไลน์ที่นับวันจะมากขึ้นเรื่อย ๆ

ในเรื่องเวลา ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องค้นคว้าตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาทางการเมืองหนึ่ง ๆ ให้แล้วเสร็จในเวลาอันจำกัด หากผู้คนหมดความสนใจในเรื่องที่ถูกตรวจสอบหรือกระแสหมดลง ก็มีแนวโน้มที่การตรวจสอบนั้นจะไม่ได้ได้รับความสนใจหรือถูกปล่อยผ่านเลยตามเลย

ในขณะเดียวกันการทำงานแข่งกับเวลาต้องมาควบคู่กับการรักษามาตรฐานและคุณภาพการตรวจสอบ ดังนั้นการตรวจสอบจึงอาจไม่สามารถครอบคลุมทุกเรื่องทุกประเด็น ในแง่นี้ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจึงจำเป็นต้องเลือกทำงานในบางประเด็นที่ประเมินแนวโน้มแล้วว่ามีผลกระทบต่อสาธารณะในวงกว้าง

๔.๔ ปัญหาเรื่องข้อมูลปฐมภูมิจากผู้ให้ข้อมูล

แน่นอนว่าผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงควรวิ่งเข้าหาผู้ให้ข้อมูลชั้นปฐมภูมิก่อน แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าได้รับข้อมูลอันเป็นข้อเท็จจริงไม่เปลี่ยนแปลง ยกตัวอย่างเช่น ผู้ให้ข้อมูลปฐมภูมิเคยให้ข้อมูลไว้อย่างหนึ่ง แล้วในเวลาต่อมาเปลี่ยนคำพูดเป็นอีกอย่างหนึ่ง ในแง่นี้ ผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องใช้วิจารณญาณและตระหนักในข้อจำกัดเช่นว่านี้ในการทำงาน วิธีการหนึ่งคือการตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่งและนำเสนอต่อสาธารณชนโดยให้รายละเอียดว่าข้อมูลที่ได้มาเป็นข้อเท็จจริง ณ เวลาหนึ่งเวลาใด ตามข้อคิดเห็นของบุคคลผู้นั้น ๆ เวลานั้น

กล่องที่ ๔.๑ อินฟลูเอนเซอร์ทางการเมืองกับการหาเงินจากเนื้อหาเร้าอารมณ์ปลุกปั่นกระแส

ในการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หลายคนคาดการณ์ว่าจะเกิดอินฟลูเอนเซอร์ทางการเมืองจำนวนมากที่หวังสร้างรายได้จากเนื้อหาเร้าอารมณ์ปลุกปั่นกระแส มากกว่าที่จะวิเคราะห์การเมืองบนฐานข้อเท็จจริงและบนความรับผิดชอบต่อประโยชน์ส่วนร่วม ทั้งนี้บุคคลเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามมาตรฐานหรือจรรยาบรรณวิชาชีพสื่อเสียด้วยซ้ำ ในด้านหนึ่งผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจึงต้องเตรียมพร้อมรับมือกับตัวคูณทางอารมณ์และผู้จัดการให้เกิดการแพร่กระจายที่จะมีมากขึ้น ตลอดจนเฝ้าระวังเว็บไซต์หรือเพจที่เป็นต้นทางของข่าวลวง (Disinformation website or page) และต้องเตรียมรับมือกับคณะขีปนาวุธที่ดำเนินปฏิบัติการข่าวสารโดยเฉพาะ (Troll farm) และการดูดข้อมูล (Data harvesting) บนโลกออนไลน์ด้วย

^{๑๑} Gardner, Mandy. 2025. "Clickbait has become 'self-perpetuating cycle' drowning out genuine news." *Press Gazette*. <https://pressgazette.co.uk/comment-analysis/clickbait-has-become-self-perpetuating-cycle-drowning-out-genuine-news/>.

ส่วนที่ ๕ การควบคุมคุณภาพการตรวจสอบข้อเท็จจริงทางการเมือง

การตรวจสอบข้อเท็จจริงที่มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับความน่าเชื่อถือของผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริง^{๑๒} ซึ่งการรักษาคุณภาพการตรวจสอบมีแนวทางดังนี้

ประการแรก ไม่เลือกข้างทางการเมือง (Non-partisanship) โดยผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องไม่เข้าข้างนักการเมืองผู้ใดหรือพรรคการเมืองพรรคใดโดยเฉพาะ การตรวจสอบจะต้องกระทำโดยไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมือง

ประการที่สอง กองบรรณาธิการหรือหน่วยตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องนำเสนอเกณฑ์และวิธีการตรวจสอบต่อสาธารณะเพื่อให้ทราบขั้นตอนการทำงานอย่างโปร่งใสที่สุด

ประการที่สาม สร้างระบบการจัดเก็บข้อมูลและระบบการบริหารจัดการฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการสอบทานซึ่งกันและกัน (Cross-checking) และการวิเคราะห์และทำความเข้าใจกับแบบแผนการเผยแพร่ข่าวลวงในอนาคต ดังที่แสดงในแผนภาพ ๕.๑

ภาพที่ ๕.๑ ตัวอย่างการออกแบบการเก็บข้อมูลเพื่อสอบทานความถูกต้อง

Table 1. Summary of cross-checking results across analyses for President Trump data.

Panel 1		PolitiFact Rating				
Source	-	-	Half true	Mostly false	False	Pants on fire
PolitiFact			68	122	224	99
<i>The Washington Post</i>			44	98	177	79
Cross-check selection agreement (%)			64.7	80.3	79.0	79.8
Cross-check selection disagreement (%)			35.3	19.7	21.0	20.2
Panel 2		PolitiFact Rating				
Source	True	Mostly true	Half true	Mostly false	False	Pants on fire
PolitiFact	5	11	5	22	33	22
Snopes	0	0	1	2	3	2
FactCheck.org	1	2	1	4	9	4
Cross-check selection agreement (%)		20.0	18.2	40.0	27.3	36.4
Cross-check selection disagreement (%)		80.0	81.8	60.0	72.7	63.6

ที่มา: Markowitz, David M., Timothy R. Levine, Kim B. Serota, and Alivia D. Moore. 2023. "Cross-checking journalistic factcheckers: The role of sampling and scaling in interpreting false and misleading statements." *PLoS ONE* 18 (7): e0289004. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0289004>.

ประการที่สี่ หากพบข้อผิดพลาดหลังการนำเสนอการตรวจสอบข้อเท็จจริงแล้ว จะต้องชี้แจงเหตุผลและแก้ไขให้ถูกต้องโดยเร็วที่สุด

ประการที่ห้า องค์กรตรวจสอบข้อเท็จจริงจะต้องพัฒนาขีดความสามารถในการตรวจสอบของตนเองอย่างสม่ำเสมอ อาทิ การเรียนรู้เครื่องมือการตรวจสอบใหม่ ๆ

^{๑๒} Liu, Xingyu, Li Qi, Laurent Wang, and Miriam J. Metzger. 2025. "Checking the Fact-Checkers: The Role of Source Type, Perceived Credibility, and Individual Differences in Fact-Checking Effectiveness." *Communication Research* 52 (6, August): 719–746.

เอกสารอ้างอิง

- Bradshaw, Samantha, Gabrielle Lim, and Monzima Haque. 2025. "The Global Spread of Misinformation Laws." *International Journal of Communication* 19: 2427-2428.
- Douglas, Karen M., Robbie M. Sutton, Mitchell J. Callan, Rael J. Dawtry, and Annelie J. Harvey. 2016. "Someone is pulling the strings: hypersensitive agency detection and belief in conspiracy theories." *Thinking & Reasoning* 22 (1): 57–76.
- Gardner, Mandy. 2025. "Clickbait has become ‘self-perpetuating cycle’ drowning out genuine news." *Press Gazette*. <https://pressgazette.co.uk/comment-analysis/clickbait-has-become-self-perpetuating-cycle-drowning-out-genuine-news/>.
- Halversen, Audrey, and Brian E. Weeks. 2023. "Memeing Politics: Understanding Political Meme Creators, Audiences, and Consequences on Social Media." *Social Media + Society*, October-December 2023: 1–11.
- Lenton, Patrick. 2024. "A Wild Investigation of Transvestigators, the People Who Think Celebs Are All Trans." *Vice*. <https://www.vice.com/en/article/a-wild-investigation-of-transvestigators-the-people-who-think-celebs-are-all-trans/>.
- Liu, Xingyu, Li Qi, Laurent Wang, and Miriam J. Metzger. 2025. "Checking the Fact-Checkers: The Role of Source Type, Perceived Credibility, and Individual Differences in Fact-Checking Effectiveness." *Communication Research* 52 (6, August): 719–746.
- Markowitz, David M., Timothy R. Levine, Kim B. Serota, and Alivia D. Moore. 2023. "Cross-checking journalistic factcheckers: The role of sampling and scaling in interpreting false and misleading statements." *PLoS ONE* 18 (7): e0289004. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0289004>.
- Mihăilescu, Mihaela-Georgiana. 2024. "Never Mess With the ‘Memers’: How Meme Creators Are Redefining Contemporary Politics." *Social Media + Society* 10 (4): 1–18.
- Nieminen, Sakari, and Valtteri Sankari. 2021. "Checking PolitiFact’s Fact-Checks." *Journalism Studies* 22 (3): 358–374.

PolitiFact. 2018. "Principles of the Truth-O-Meter: PolitiFact's methodology." February 12, 2018.
<https://www.politifact.com/article/2018/feb/12/principles-truth-o-meter-politifacts-methodology-i/>.

Sáfrány, Beáta. 2013. "9/11 Conspiracy Theories." *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)* 19 (1, Spring): 11–24.

